

ПРАВО НА УКЛАДАННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

**Єніна Лариса Вікторівна - аспірант кафедри цивільного права та процесу
Факультету №6, Харківського національного університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)**

УДК 347.626.2

Стаття посвящена розгляду питання права на укладення шлюбного договору. Розглянуто поняття подружжя. Для формування єдиного підходу проаналізовані найбільш розповсюджені в юридичній літературі погляди на поняття шлюбу та сім'ї, як юридичної категорії, виділені їх ознаки. Підкреслено, що категорію шлюб необхідно розуміти, як правовий статус, який виникає в результаті державної реєстрації волевиявлення двох різних статей осіб, створюючи для них певні юридичні наслідки. Зроблено висновок, що право на укладення шлюбного договору належить подружжю, тобто особам, шлюб між якими зареєстровано в органах запису актів громадянського стану, або особам, які висловили намір вступити в шлюб, і вже подали заяву в відповідний орган реєстрації шлюбу.

Ключові слова: шлюб, подружжя, шлюбний договір, права подружжя, укладення шлюбного договору.

Articolul este dedicat examinării problemei dreptului de a încheia contractul de căsătorie. Este cercetat conceptul de soți. Pentru a forma o abordare unică, sunt analizate cele mai frecvente puncte de vedere din literatura juridică privind conceptul căsătoriei și familiei ca categorie juridică, fiind evidențiate semnele acestora. Se subliniază că categoria căsătoriei trebuie percepută ca statutul juridic, care apare ca urmare a înregistrării de către stat a voinței a două persoane heterosexuale, care creează anumite consecințe juridice pentru ei. S-a ajuns la concluzia că dreptul de a încheia un contract de căsătorie ar trebui să fie soților, adică persoanele ale căror căsătorii sunt înregistrate la oficiile de stare civilă sau persoanele care și-au exprimat intenția de a intra în căsătorie - căsătorie și au depus deja o cerere la autoritatea competentă de înregistrare a căsătoriei.

Cuvinte cheie: căsătorie, soți, contract de căsătorie, drepturile soților, încheierea contractului de căsătorie.

The article is devoted to the consideration of the issue of the right to conclude a marriage contract. The concept of spouses is explored. For the formation of a unified approach, the most widespread views in the legal literature on the notion of marriage and the family as a legal category have been analyzed, their signs have been singled out. It is emphasized that the category of marriage should be understood as a legal status that arises from the state registration of the will of two different sexes, creating for them certain legal consequences. It is concluded that the right to conclude a marriage contract is due to the spouses, that is, the persons whose marriage is registered in the civil registration offices, or the persons who have stated the intention to marry - have already married and have already applied to the appropriate marriage registration authority.

Key words: marriage, spouses, marriage contract, rights of spouses, marriage contract.

Вступ. Україна вже протягом тривалого часу переймає західний досвід практично зі всіх питань, зокрема й питання шлюбних відносин не є винятком. Популярний на заході шлюбний договір в Україні лише набирає актуальності, не дивлячись, що інститут шлюбного договору існує в Україні з 1992 року. У зв'язку із збільшенням випадків укладання шлюбного договору необхідним є перегляд правових норм, які регулюють даний інститут, оскільки їх недосконалість ускладнює практичне застосування. Тому дана стаття присвячена розгляду питання про право на укладання шлюбного договору.

Стан дослідження проблеми. Дослідженню інституту шлюбного договору взагалі та права на укладання шлюбного договору зокрема присвячені праці таких вчених, як Бошко В. И., Бузіна О.І., Ватрас В. А., Гаро Г. О., Дудко А., Жилінкова І. В., Мельниченко О. В., Пилипенко Ю. О., Рясенцев В. А., Хобор Р. Б. та інші.

Незважаючи на тривале і всебічне висвітлення питання права на укладання шлюбного договору в наявній літературі, дана проблематика залишається актуальною. З огляду на це метою статті є дослідження сутності права на укладання шлюбного договору.

Виклад основного матеріалу. Специфіка шлюбного договору полягає, зокрема, в його суб'єктному складі. Сторонами шлюбного договору можуть бути тільки фізичні особи. Ніякі інші суб'єкти цивільного права виступати сторонами шлюбного договору не можуть. Зрозуміло, що протилежне вирішення даного питання було б абсурдним і в корені суперечило б правовій природі шлюбного договору.

Частиною 1 статті 92 Сімейного кодексу України зазначено, що шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу реєстрацію шлюбу, а також подружжя [1].

Системний аналіз норм Сімейного кодексу України дозволяє дійти висновку, що подружжям є жінка та чоловік, які перебувають у зареєстрованому в державних органах реєстрації актів цивільного стану шлюбі. При цьому, право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. Шлюбний вік для чоло-

віків та жінок встановлюється у вісімнадцять років (за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам) [1].

Натомість, академічний тлумачний словник наводить три значення слова «подружжя»: 1) шлюбна пара; чоловік і дружина;- 2) шлюбне життя, шлюб; 3) один із членів шлюбної пари; дружина щодо свого чоловіка або чоловік щодо своєї дружини [2].

Як видається з норм законодавства, поняття подружжя знаходиться у тісному взаємозв'язку з юридичною категорією шлюб, поняття якого також необхідно розкрити в рамках цього дослідження.

Водночас, виходячи з того, що будь-яке правове поняття повинне містити достатню сукупність ознак, наявність яких давала б змогу розкрити його правову сутність, наведене у законодавстві поняття шлюбу має суто формальний характер і не розкриває повною мірою змісту цього поняття, а дає його лише в тих межах, у яких відносини шлюбу регламентуються сімейно-правовими нормами. Термін «сімейний союз», що вживається у визначенні із закону, містить у собі й спрямованість на створення сім'ї, і породження прав та обов'язків подружжя. Але в ньому відсутні такі ознаки, як свобода, рівноправність, добровільність, не сказано також про виникнення на його основі подружніх прав та обов'язків, хоча останнє положення й закріплене в ч. 1 ст. 36 Сімейного кодексу України [3, с.65].

Для формування єдиного підходу до аналізованих понять слід звернути увагу на найбільш поширені в юридичній літературі погляди на шлюб. Загалом їх можна звести до таких розумінь:

1) шлюб як союз чоловіка та жінки, укладений з дотриманням встановлених у законі умов та порядку, спрямований на створення сім'ї [4, с. 104; 5, с. 29; 6, с. 54];

2) шлюб як партнерство, що відображається у тому, що особи, які перебувають у шлюбі, стають партнерами. Тобто сторони у шлюбі є рівними, а їхні права і обов'язки чітко не фіксуються [7, с. 259–260];

3) шлюб як об'єднання осіб, що природно формується в реальному житті, ґрунтується на родинних зв'язках, усиновленні чи інших формах сімейних відносин між особами [8, с. 81; 9, с. 72];

в) шлюб як правочин, однак не цивільно-правовий, адже шлюб спрямований передусім на створення сім'ї, а не на виникнення, зміну та припинення цивільно-правових правовідносин [5, с. 28; 6, с. 54].

Проте, наведені підходи не можна назвати досконалими, оскільки розуміння шлюбу як союзу чи об'єднання не сприяє з'ясуванню правової природи шлюбу чи шлюбного договору, тому що призводить до необхідності з'ясування змісту термінів «союз» чи «об'єднання» і вказує на тимчасовість, строків сімейних відносин подружжя та їх спрямованість на досягнення певної мети, нівелюючи значення моральних норм як правових регуляторів подружніх відносин. Натомість, договірна концепція шлюбу є прийнятною для застосування шлюбного договору чи договірного режиму майна подружжя, але вона нівелює різницю між шлюбом і шлюбним договором, адже як шлюб, так і шлюбний договір є своєрідною домовленістю. Крім того, шлюбний договір обмежений нормами закону щодо прав і обов'язків подружжя – за його допомогою можна регулювати тільки майнові відносини подружжя і питання утримання одним з подружжя іншого і сторони не в змозі вийти за встановлені законом межі. Натомість шлюб допускає вихід за межі регулювання тільки майнових відносин подружжя, тому що його метою є створення сім'ї, народження та виховання дітей, а майнові відносини тільки доповнюють цю мету і полегшують її досягнення. Тобто шлюб як правовий статус полягає у тому, що держава визнає, що подружжя володіє певними правами [10, с. 72].

Для розуміння шлюбу, як юридичної категорії, яка відповідно тісно пов'язана з категорією подружжя, слід виокремити певні ознаки.

Перша ознака впливає із наведеного поняття шлюбу у статті 21 Сімейного кодексу України (шлюбом є сімейний союз жінки і

чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану) – сімейний союз. У літературі сімейний союз переважно розглядається через ознаки сім'ї, закріплені у ст. 3 Сімейного кодексу України: як союз осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом та мають взаємні права та обов'язки, відносини яких характеризуються взаємною турботою та підтримкою.

Загалом у доктрині права існують три підходи до з'ясування змісту поняття «сім'я»:

1) соціологічний підхід – сім'я є союзом осіб, що заснований на шлюбі, родинності (чи лише родинності), прийнятті дітей на виховання, що характеризується спільністю життя, інтересів, взаємною турботою [11, с. 43; 5, с. 50].

2) юридичний підхід – сім'я визначається як коло осіб, які пов'язані правами і обов'язками, що впливають зі шлюбу, родинності, усиновлення або іншої форми прийняття дітей на виховання та покликані сприяти укріпленню і розвитку сімейних відносин на принципах моралі [12, с. 9, 34].

3) комплексний підхід – сім'я як юридичний зв'язок між фізичними особами, заснований на шлюбі, відносинах родинності, усиновленні та інших підставах, передбачених у законі, який проявляється у наділенні їх на засадах рівності взаємними особистими немайновими та майновими правами та обов'язками, спільному житті, спільності інтересів та взаємній юридичній відповідальності [13, с. 6, 9].

Погоджуючись із думкою Р.Б. Хобор, автор також вважає, що при визначенні поняття «сім'я» необхідно враховувати не тільки ознаки сімейних відносин (спільне проживання, взаємні права та обов'язки), але й акцентувати увагу на присутності особисто-довірчого елементу, а саме: під кутом зору нашого дослідження пропонуємо під поняттям сім'ї розуміти коло осіб, відносини між якими засновані на спільному проживанні та побуті, взаємних правах та обов'язках особисто-довірчого характеру, що впливають зі шлюбу, подружніх відносин без реєстрації шлюбу, споріднення, усиновлення та інших форм прийняття дітей на виховання. Так, аналіз ст. 3

Сімейного кодексу України дозволяє дійти висновку, що законодавець також відобразив саме такий комплексний підхід до розуміння змісту поняття «сім'я» як первинного та основного осередку суспільства, яку складають особи, що спільно проживають, пов'язані спільним побутом, наділені взаємними правами та обов'язками; виникає на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом, і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства [10, с.68].

Разом з тим, в Академічному тлумачному словнику української мови [14] союз – це тісна єдність, тісний зв'язок між будь-ким; об'єднання груп людей для будь-яких спільних дій, спільної мети, що повністю відповідає суті шлюбу.

Другою ознакою шлюбу, що закріплена у законі, є визначення його суб'єктного складу. Шлюб – це союз жінки та чоловіка, тобто осіб різної статі. Загалом така позиція законодавця є традиційною. Вітчизняне законодавство ніколи не визнавало одностатевих шлюбів. Проте, відповідно до Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України 23.11. 2015 р. № 1393-р. [15], передбачено до кінця другого кварталу 2017 року розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих та одностатевих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного партнера іншим у разі непрацездатності, конституційного права не свідчення проти свого партнера, а це означає, на нашу думку, що Україна робить певні кроки на шляху узаконення одностатевих партнерств. Як зазначає Ю. О. Пилипенко: "...в багатьох державах Європи гомосексуальні пари мають статус фактичного подружжя, у більшості держав такий фактичний шлюб став альтернативою законного шлюбу для одностатевих пар; законодавство більшості країн передбачає дотримання процедури державної реєстрації подібних відносин або укладення

відповідних договорів про партнерство" [16, с. 110].

Проведене соціологічне опитування серед молоді віком 20–24 роки виявило, що 23 % респондентів підтримують легалізацію одностатевих партнерств в Україні (причому підтримують лише жінки, усі чоловіки висловились категорично проти такої легалізації) [17].

Разом з тим, існує спільна тенденція в Україні та Євросоюзі до зростання кількості незареєстрованих шлюбів. Частина 2 статті 21 Сімейного кодексу України підтверджує доречність виразу «до членів сім'ї прирівнюються», а саме: «проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя». Тобто, жінка та чоловік, що проживають спільно без шлюбу, не мають прав та обов'язків подружжя як повноправних членів сім'ї. Тим не менше, вказана норма і ст. 74 Сімейного кодексу України суперечать одна одній. Вони можуть співіснувати, якщо уточнити, що незареєстроване подружжя не може набувати особистих немайнових прав подружжя, тобто носити повноправний статус членів сім'ї, подружжя, а може лише володіти майновими правами подружжя. Тому пропонуємо викласти ст. 21 ч. 2 Сімейного кодексу України у такій редакції: «Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них особистих немайнових прав та обов'язків подружжя» [18, с. 224].

Шлюби можна поділити на види залежно від суб'єктного складу, юридичної сили тощо. Так залежно від суб'єктного складу: різностатевий, одностатевий, полігамний, моногамний [19]; залежно від юридичної сили: дійсний або правозгідний (відповідно до ст. 37 СК України), недійсний (ст. 38, 40 СК України), фіктивний (ч. 2 ст. 40 СК України) як різновид недійсного шлюбу, гостьовий (умовно дійсний) [20]. За фактом реєстрації: зареєстрований (ст. 27 СК України), незареєстрований (фактичний) (ст. 74 СК України). Щодо фактичного шлюбу, потрібно уточнити, що таке формулювання широко застосовується у повсякденному вжитку, має багато еквівалентів, знайшло своє відображення в словниках,

але не закріплене законодавчо. Залежно від міжнародного статусу: міжнаціональні [22], за аналогією – національні, міжнародні [22].

Можна стверджувати, що правовий статус подружжя повною мірою залежить від виду шлюбу. Його майнові права найбільше забезпечені у дійсному зареєстрованому традиційному різностатевому шлюбі. Проте на практиці зустрічаються всі наведені його різновиди. Кількісне співвідношення тих чи інших шлюбів характерне для кожної окремої країни.

Таким чином, з огляду на викладений аналіз слід підкреслити, що в рамках цього дослідження категорію шлюб необхідно розуміти, як правовий статус, який виникає внаслідок державної реєстрації волевиявлення двох різностатевих осіб, створюючи для них певні юридичні наслідки.

Разом з тим, враховуючи, що законодавством передбачено укладання шлюбу неповнолітніми особами (за певних обставин), то й неповнолітні не позбавляються права на укладання шлюбного договору. Проте, ч. 2 статті 92 Сімейного кодексу України [1] висуває певну умову, зокрема на укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом. Варто підкреслити, що тут простежується деяка неузгодженість із статтею 23 Сімейного кодексу України. Так, у її другій частині зазначено, що передбачена можливість надання права на шлюб з 14 років за рішенням суду, а не за згодою батьків. Тому логічним було б у випадку частини 2 статті 92 Сімейного кодексу України не батькам чи опікуну надавати письмову, нотаріально засвідчену згоду на укладення шлюбного договору, а суду одночасно надати право на шлюб і на посвідчення цього договору.

Висновок. Таким чином, право на укладання шлюбного договору мають подружжя, тобто особи, шлюб між якими зареєстрований в органах реєстрації актів цивільного стану, або особи, які виявили намір вступити у шлюб – наречені, та вже подали заяву до відповідного органу реєстрації шлюбу.

Література

1. Сімейний кодекс України зі змінами та доповненнями станом на 06.02.2018 [Електронний ресурс] – Режим доступ: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14?info=1>
2. Словник української мови: в 11 томах. – Том 6. – 1975. – 830 с.
3. Бузіна О.І. Поняття шлюбу: основні аспекти / О.І. Бузіна // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – №7. – С.64-66
4. Бошко В. И. Очерки советского семейного права / В. И. Бошко [перераб. и доп. проф. В. А. Рясенцевым]. – К. Госполитиздат УССР, 1952. – 371 с.
5. Гаро Г. О. Шлюбний договір як інститут сімейного права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Г. О. Гаро. – К., 2012. – 232 с.
6. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Ю. С. Червоного. – К.: Істина, 2003. – 464 с.
7. Гражданское и торговое право капиталистических государств: учебник. Часть 2 / под ред. Р. Л. Нарышкиной. – М.: Международные отношения, 1984. – 304 с.
8. Свердлов Г. М. Советское семейное право / Г. М. Свердлов. – М., 1958. – 299 с.
9. Тархов В. А. Советское семейное право / В. А. Тархов. – Саратов : СГУ, 1963. – 104 с.
10. Хобор Р. Б. Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 - Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Р. Б. Хобор ; НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. - Київ : [б. в.], 2017. - 227 с.
11. Рясенцев В. А. Семейное право: [учебник для юрид. ин-тов и фак.] / В. А. Рясенцев. – М.: Юрид. лит., 1967. – 224 с.
12. Жилінкова І. В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї: дис... доктора юрид.наук: 12.00.03 / І. В. Жилінкова. – Х., 2000. – 407 с.
13. Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. А. Ватрас. – Київ, 2008. – 19 с.

14. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>

15. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80>

16. Пилипенко Ю. О. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин за законодавством зарубіжних країн / Ю. О. Пилипенко // Право і суспільство. – 2015. – № 4, Ч. 3. – С. 104–111.

17. Дудко А. Шлюб як юридична конструкція: реалії та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5681/vnulpurn201685563.pdf>

18. Мельниченко О.В. Правове становище подружжя за законодавством України та країн ЄС [Електронний ресурс] / О. В. Мельниченко // Часопис Київського університету

права. – 2013. – № 4. – С. 223–227. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_55

19. Шлюб // Сайт Вікіпедії // Категорії: Міжособистісні відносини. Сімейне право. – 14 вересня 2013. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Шлюб>

20. Гостевой брак // Сайт Википедии // Категории: Демографическая теория. Формы брака. – 6 июля 2013 г. – Режим доступу: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Гостевой брак](http://ru.wikipedia.org/wiki/Гостевой_брак)

21. Канініна Марія. Соціально-психологічні особливості сімейних стосунків у етнічно змішаних сім'ях / Наукові конференції / серпень 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/205>

22. Clearer property rights for Europe's 16 million international couples – frequently asked questions: European Commission – MEMO/11/175. – Brussels, 16.03.2011, last update: 21.08.2013 [Electronic resource]. – Access mode: http://europa.eu/rapid/pressrelease/MEMO-11-175_en.htm